

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการและวิธีวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ในสังคมเป็นหลัก เพื่อใช้อธิบายการคงอยู่ของกลุ่ม บทบาทของการศึกษาที่มีผลต่อการคงอยู่ของกลุ่ม

วิธีวิจัยประกอบด้วย การศึกษาจากเอกสาร ที่เป็นแนวคิดทฤษฎีและ ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน เช่น กชช. 2 ค. พนวก จปร. ประจำปี 2533 การสังเกตและการสนทนา เก็บข้อมูลจากสนทนา โดยการสัมภาษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ องค์กร ชุมชน และประชาชนในหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นสมาชิกกลุ่มและไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มโดยได้แยกประเด็นที่ศึกษา คือ

- ก. ด้านเหตุและปัจจัยทางสภาพแวดล้อม
- ข. ด้านสมาชิกกลุ่ม
- ค. ด้านกระบวนการทางการศึกษา

ด้านเหตุและปัจจัยทางสภาพแวดล้อม ประเด็นที่ศึกษาประกอบด้วย ระดับเศรษฐกิจของคนในชุมชน เกี่ยวพันกับความสัมพันธ์โครงสร้างทางครอบครัวรวมถึง นโยบายทางการเมืองของผู้นำชุมชนเกี่ยวพันกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องหรือไม่ กอปรกับวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ของคนในชุมชนมีความเป็นมาโยงใยกันมากน้อยแค่ไหน โดยพยายามมององค์รวมของชุมชนให้มากที่สุด

ด้านสมาชิกกลุ่ม ในแง่ของสมาชิกกลุ่มพยายามศึกษาถึงฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ตลอดจนลักษณะความเชื่อ ค่านิยม มีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันมากน้อยแค่ไหน มีการตอบสนองต่อสมาชิกกลุ่มอย่างไร

ด้านกระบวนการทางการศึกษา ซึ่งเกิดจากองค์กรภายนอกเข้ามาให้การศึกษา เช่น เจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชน มีเนื้อหาและวิธีการ การใช้สื่อ เอกสาร สิ่งพิมพ์อะไรบ้าง รวม

ตลอดถึงผลการศึกษา มีอะไรบ้าง ที่ทำให้สมาชิกมีความรู้ความเข้าใจ สามารถประกอบกิจกรรม กลุ่มอยู่ตลอดมา และบทบาทขององค์กรภายนอก เช่น คปต. กสศ. เจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชน ที่เข้ามาปฏิบัติงานในหมู่บ้าน ให้การสนับสนุนโดยวิธีการไหนบ้าง

วิธีการรวบรวมข้อมูลและการเข้าถึงข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลระหว่างปี 2533-2535

1. การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร

- 1.1 ข้อมูลการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตามแนวทางการดำเนินงาน ของกรมการพัฒนาชุมชน ตลอดจนแนวทางการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อ การผลิต ในพื้นที่รับผิดชอบ 9 จังหวัดภาคเหนือตอนบน รายงานความก้าวหน้า การดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ของจังหวัดลำปาง
- 1.2 ข้อมูลทางด้านกายภาพ ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ศึกษาเอกสารจาก ข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ปี 2533 (กชช. 2ค. พนวก จปร.) เอกสาร ข้อมูลพื้นฐานระดับตำบล (พช.1) สำหรับเจ้าหน้าที่ทางราชการที่มีปฏิบัติงาน ในพื้นที่

2. การสำรวจชุมชน ผู้วิจัยเข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชน ผู้รู้ข้อมูลและชาวบ้าน

เพื่อสัมภาษณ์ในการได้ข้อมูลเป็นภาพรวมของชุมชน

3. การทำแผนที่ชุมชน เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ทางกายภาพ ระหว่างองค์กรในชุมชน

และหน่วยงานที่อยู่ในชุมชน แผนที่แสดงการกระจายตัวของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต แผนที่แสดงการกระจายของคณะกรรมการหมู่บ้านและกลุ่มต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน เพื่อให้เห็น ถึงการกระจายของคนในชุมชน หรือการรวมตัวของคนในชุมชน

4. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ดูการใช้ชีวิตประจำวัน การกระทำหรือประเพณี

ปฏิบัติที่เป็นกระบวนการมีขั้นตอน เช่น งานส่วนรวมต่างๆ ของชุมชน เพื่อให้เห็นสถานภาพ ความสัมพันธ์ ความรู้สึกนึกคิด บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในหมู่บ้าน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

ซึ่งทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนได้

5. การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์แบบมีแนวคำถาม ใช้ประกอบการสังเกตการณ์ และใช้ในการหาข้อมูลต่าง ๆ จากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ที่เคยปฏิบัติงานในพื้นที่บ้านหลวง ในอดีตและปัจจุบัน กรรมการหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และสมาชิกกลุ่มฯ

6. ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและบันทึกข้อมูลสนาม

7. การจดบันทึกประจำวัน เพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตในแต่ละวัน

8. การตรวจสอบข้อมูล กระทำโดยการสัมภาษณ์ซ้ำ ๆ กับบุคคลหลาย ๆ คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง จะเป็นลักษณะการตรวจสอบแบบสามเส้า โดยดูจำนวนผู้ที่ตอบข้อมูลตรงกันมากที่สุด เป็นการตรวจสอบข้อมูลกลับไปกลับมา เพื่อให้เกิดความมั่นใจจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สมาชิกและผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ตลอดจนจนอาศัยการสังเกต และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องประกอบไปด้วยตลอดเวลาในการดำเนินการวิจัย

เครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลและแหล่งข้อมูล

เพื่อสามารถดำเนินการวิจัย ให้เป็นไปได้ตามแนวทางและวัตถุประสงค์ผู้วิจัยสร้าง

เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

1. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง เป็นแบบสัมภาษณ์ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อที่จะทำการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ ล่วงหน้า เป็นลักษณะคำถามปลายเปิด ที่ผู้วิจัยต้องใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

2. แบบบันทึกข้อมูลสนาม เป็นแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อบันทึกรายละเอียด ที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ การสังเกตสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง

3. ตัวผู้วิจัย ซึ่งต้องสัมผัสข้อมูลเอง

เพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นความจริงมากที่สุด ผู้วิจัยใช้วิธีในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลอย่างใกล้ชิด

มากที่สุด โดยหาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้.-

1. แหล่งข้อมูลจากสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต บ้านหลวง บ้านเหมียง หมู่ที่ 2 ตำบลนาคร้าว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งมีการดำเนินงานมาตั้งแต่ พ.ศ.2525 จนถึงปัจจุบัน (2535) มีสมาชิก 229 คน ยังมีองค์กรกิจกรรมกลุ่มอยู่ ซึ่งผู้วิจัยเคยมีบทบาทในฐานะนักพัฒนาที่ได้มีโอกาสเข้ามาช่วยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งของกลุ่มกำลังก่อตัว (2527-2530) โดยผู้วิจัยได้เข้ามาช่วยกระตุ้น แนะนำการดำเนินงานการพัฒนาต่าง ๆ แก่ผู้นำท้องถิ่น และสมาชิกกลุ่ม ทำให้หมู่บ้านพัฒนาในช่วงนั้นได้รับการพิจารณาให้เป็นหมู่บ้านพัฒนาดีเด่น รองชนะเลิศระดับเขต ปี 2528 ทำให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยระหว่างชาวบ้าน และผู้นำชุมชนกับผู้วิจัยมีความเป็นกันเองมากขึ้นซึ่งผู้วิจัยเพียงแต่บอกประธานกรรมการหมู่บ้านเท่านั้น ถึงวัตถุประสงค์ของการมาเก็บข้อมูลเพื่อทำการวิจัย การให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถได้รับข้อมูลทั้งในแง่ต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากบทบาทของผู้วิจัยเป็นบุคคลภายนอกเข้ามาพูดคุย สมาชิกบางท่านมีความรู้สึกที่ผู้วิจัยจะมาเก็บข้อมูลเพื่อหาข้อบกพร่องในการส่งเสริมการดำเนินงานกลุ่ม ข้อมูลจึงเป็นข้อมูลในทางบวกและในทางลบด้วย ผู้วิจัยจึงอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ สังเกตพฤติกรรม ฯลฯ ไปด้วยในการเก็บข้อมูล

2. ข้อมูลทางด้านกายภาพ และข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ประวัติความเป็นมา ผู้วิจัยรวบรวมจากเอกสาร ที่ได้จากเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ เช่น รายงานความก้าวหน้าตามแผนพัฒนาตำบล แบบข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านสำหรับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน(พช. 1) ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน ประจำปี 2530 และประจำปี 2533 (กชช. 2 ค ผนวก จปฐ.) และเอกสารบรรยายสรุปของหมู่บ้าน

3. สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน การหาข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง ผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล จะมีความสนิทชิดเชื้อไว้วางใจ ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญ ส่วนหนึ่งผู้วิจัย มีความรู้จัก คั่นเคยกับผู้ใหญ่บ้านคนเก่า ผู้นำชุมชน และรวมถึงชาวบ้านทั่วไป เป็นพื้นฐานเดิมอยู่แล้ว ซึ่งผู้วิจัยเคยเข้าร่วมในการเป็นนักพัฒนาในหมู่บ้าน ในช่วงที่หมู่บ้านกำลังส่งเข้าประกวด (ช่วงปี 2528-2529)

เมื่อผู้วิจัยได้พบผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ แนะนำตัวเองและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการเก็บข้อมูลดังกล่าวแล้ว ในช่วงแรก ๆ เป็นช่วงที่ผู้วิจัยได้เข้าเยี่ยมเยียน ผู้นำชุมชนแทบทุกคน ที่ผู้วิจัยได้รู้จักคุ้นเคยเป็นการส่วนตัวมาบ้างแล้วในฐานะนักพัฒนาคนเก่า โดยชาวบ้านได้พูดคุยถึงหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง ต่างจากที่ผู้วิจัยอยู่เมื่อก่อนอย่างไรบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะการสร้างความคุ้นเคยให้มากขึ้น ผู้นำชุมชนบางคนได้เชิญผู้วิจัยทานข้าวร่วมหลายครั้ง ทำให้ผู้วิจัยสนิทสนมรวบรวมข้อมูล ในทางลึกมากขึ้น

4. หาผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) เพราะผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้ที่รอบรู้ข้อมูลและเรื่องราวที่จะศึกษาได้ดี จะทำให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอและมีประสิทธิภาพโดยผู้วิจัยได้แบ่งผู้ให้ข้อมูลหลักในหมู่บ้านเป็น 2 กลุ่มคือ

4.1 ผู้นำชุมชน ได้แก่ผู้นำทางการ คือผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำที่เป็นกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน 18 กลุ่ม

4.2 ผู้นำชุมชน ที่เป็นกรรมการของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบันรวมถึงสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต

5. ทำการสังเกตข้อมูลทางกายภาพและปรากฏการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นปัจจุบัน โดยในช่วงแรกจะทำการสังเกต ข้อมูลทางภูมิศาสตร์เช่นที่ตั้งหมู่บ้าน ถนน แม่น้ำ การตั้งบ้านเรือน หลังจากนั้น จะทำการสังเกต ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนการดำรงชีวิต การถ่ายทอดความรู้และปัจจัยต่าง ๆ โดยการทำบันทึกข้อมูล ลงในแบบบันทึก

6. ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กับผู้ให้ข้อมูลหลักโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และบันทึกข้อมูลด้วยแบบบันทึกข้อมูลสนาม กล้องถ่ายภาพและการบันทึกเสียงในบางกรณี โดยช่วงแรกเป็นการสัมภาษณ์ในเรื่องใกล้ตัวเช่น ข้อมูลหมู่บ้าน สภาพเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้าน ในหมู่บ้านมีกลุ่มที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านมีกลุ่มอะไรบ้างความเป็นมาเป็นอย่างไรและถ้าสัมภาษณ์ ผู้นำกลุ่มออมทรัพย์ก็จะสัมภาษณ์ความเป็นมาของกลุ่มเริ่มมีการจัดตั้งขึ้นมาอย่างไรบ้าง ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์กรรมการของกลุ่ม ทุกคนที่เป็นกรรมการ ซึ่งมีการสับเปลี่ยนคณะกรรมการตลอดทุก ๆ 2 ปี

7. การวิเคราะห์ข้อมูล จะกระทำในช่วงเวลาที่เก็บข้อมูลเพราะต้องชั่งใช้ถึงความสัมพันธ์ ความน่าเชื่อถือของปัจจัยต่าง ๆ ตลอดเวลาที่รวบรวมข้อมูล

8. การตรวจสอบข้อมูล ในกรณีที่ได้รับข้อมูลที่ไม่สอดคล้องกันจะทำการตรวจสอบโดยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลซ้ำ ๆ จนเชื่อถือได้และนำข้อมูลทั้งหมด ไปตรวจสอบกับบุคคลที่เป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เพื่อเปรียบเทียบ และหาเหตุผลในการอธิบายปรากฏการณ์นั้น ๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล

มุ่งวิเคราะห์ให้เห็นถึงเหตุ และปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มและบทบาทของการศึกษา ที่มีผลต่อการคงอยู่ของกลุ่ม โดยการนำข้อมูลที่นำมาแยกแยะจัดหมวดหมู่ แยกวิเคราะห์ ตามประเด็น คือ

1) แนวทางในทางการศึกษา ขององค์กรทั้งภายนอกและภายใน เจ้าหน้าที่ ผู้นำต่อสมาชิกกลุ่ม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการเผยแพร่แนวคิดและส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนมีการดำเนินงานจัดตั้งกลุ่มและดำเนินการกลุ่มอย่างไร เพื่อให้ได้ข้อมูลสรุปว่า การศึกษาดังกล่าวมีรูปแบบ วิธีการ เนื้อหา ตลอดจนสื่อต่าง ๆ ในการให้การศึกษาแก่ชุมชน เกิดการยอมรับในการจัดตั้งกลุ่มและดำเนินการกลุ่มอยู่ตลอดเวลา

2) สภาพเหตุ และปัจจัย ที่มีความสัมพันธ์ และส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่มโดยได้มีการแยกประเด็นตามกรอบความคิดในการวิจัย คือ ปัจจัยทางสภาพแวดล้อมเช่น ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ผลการวิเคราะห์แต่ละเงื่อนไขและปัจจัยจนทำให้ได้ข้อมูลสรุปว่า มีแต่ละเงื่อนไขและปัจจัยอะไรบ้าง ที่เอื้ออำนวย ส่งผลต่อการคงอยู่ของกลุ่ม เป็นไปตามความคาดหวังหรือไม่ มากน้อยเพียงใด

3) การโยงใยถึงกลุ่มที่ไม่มีการคงอยู่ความคู่ไปด้วยว่ามีบริบทที่แตกต่างกันอย่างไร มากน้อยแค่ไหน